

Studentens
skriv-
hand-
bok

Kristina Schött
Stina Hällsten
Bodil Moberg
Hans Strand

Liber

*Liber : Stockholm
2015 (3:e rev.
uppl.)*

Vanliga fel på ordnivå

SÄRSKRIVNING

Skriv inte
kontroll station

Skriv i stället
kontrollstation

Det som är uppslagsord i ordböcker ska konsekvent skrivas ihop, det vill säga utan mellanslag. Sammansatta ord – *leverpastej*, *kassaapparater*, *tvärförbindelse*, *kortköp*, *snabbmatning* – har i svenskt tal en annan betoning än orden som de är sammansatta av. En hjälp är alltså att lyssna på hur ordet låter och skriv ihop ord som du genom betoningen hör ska sitta ihop. I värsta fall kan sådana sammansatta ord få annan betydelse om de särskrivs: *lever pastejen* (inte död alltså), *tvär förbindelse* (på dåligt humör), *kassa apparater* (dåliga apparater) och så vidare.

Problemet är dock sällan att det extra mellanslaget orsakar missförstånd utan att detta är ett vanligt fel som många läsare är mycket observanta på och har låg tolerans för.

Att upptäcka särskrivningar är en process på samma nivå som korrekturläsning: det mesta upptäcker du vid noggrann läsning. Är du osäker, kontrollera mot uttal, och om du har svårt att höra skillnaden, mot en ordlista.

Obs! Datorns stavningskontroll upptäcker sällan särskrivningsfel. Tvärtom föreslår programmet ibland särskrivning av ord som ska vara ihopskrivna.

Du kan läsa mer om särskrivningar i *Språkriktighetsboken* och i *Svenska skrivregler*.

STOR ELLER LITEN BOKSTAV?

Skriv inte
På Engelska heter Måj Maj.

Skriv i stället
På engelska heter måj May.

Principen är att stor bokstav (versal) ska inleda meningar och egennamn. På svenska har vi en mycket restriktiv hållning till vad som är namn och meningar. Om till exempel det som kommer efter kolon inte är en fullständig mening ska första ordet ha liten bokstav (gemen), och endast namn på personer, varumärken, platser, företag och institutioner får stor bokstav (alltså inte namn på dagar, månader, språk, grundämnen eller liknande). Olika språk har delvis olika regler, och detta beror på olika traditioner. Eftersom en stor bokstav har ett starkt signalvärde är det viktigt att följa standarden.

Några viktiga tillämpningar av regeln	Kommentar
Ett bostomdiagram visar fördelningen.	Ordet bostomdiagram har bara historisk anknytning till staden Boston (ungefär som faulkörv och vichyvatten). Det handlar alltså inte längre om egennamn utan om vanliga substantiv.
När du klickar på ...	Du stavas med liten bokstav, även som artigt titlatal.
Steven Pinkers bok Ett oskrivet blad.	Titlar på böcker, filmer etc. markeras med stor bokstav endast på första ordet.
Farbrodern heter bankdirektör von Anka.	Titlar på personer skrivs med liten bokstav, likaså adelsprefix som af, von och de.
Peter Agnefjäll är vd för Ikea.	Förkortningar för saker och personer (vd, bh, mc, pc) skrivs med gemener.
	Förkortningar för företag stavas med versaler SKF, ABB, men om förkortningen normalt utläses som ett ord skriver man Ikea, Fabège och Peab.

Undantagsvis kan versal/gemen vara betydelsekljande. "M" betyder mega (en miljon) och "m" betyder milli (en tusendel).

Reglerna för när det ska vara stor eller liten bokstav är synnerligen detaljerade. Kontrollera i *Svenska skrivregler* om du känner dig osäker.

DOM/DE/DEM

Skriv inte	Skriv i stället
Dom nya produkterna konkurrerade ut dom.	De nya produkterna konkurrerade ut dem.
Jämför med dom som ratats tidigare.	Jämför med dem som ratats tidigare.
Dem behandlas i nästa kapitel.	De behandlas i nästa kapitel.

I talpratet är dom normalordet för det som i skrift stavas *de* eller *denn*. I informella och skönlitterära texter kan *dom* användas även i skrift, men i akademiska texter ger det ett oseriöst intryck. Precis samma förhållande råder även mellan många andra ord: mig/mej, sedan/sen, vår/våran, staden/stan, sade/sa med flera.

Dom-problemet är dock större därför att skribenten måste välja mellan *de* och *denn*, och för detta krävs viss grammatisk analys.

Artikeln *de* är oböjlig, det vill säga alltid *de*. Artikeln sätter ett substantiv i bestämd form:

de nya produkterna
de nya produkterna är bättre än de gamla (underförstått "produkterna")
de produkter jag undersökt

Pronominet *de* böjs. *De* används som subjekt. *Denn* används som objekt eller efter preposition. Är du tveksam, pröva att ersätta "dom" med *vi* eller *oss*. *Vi* motsvarar ett *de* och *oss* motsvarar ett *denn*. Då blir det alltså så här:

Vad kan vi ersätta		
<i>dom</i> med?	<i>Vi/oss-utbyte</i>	<i>Alltså blir det</i>
Dom betraktade dom	Vi betraktade oss	De betraktade dem
Dom ska man undvika	Oss ska man undvika	Dem ska man undvika

Vanliga fel på fras- och satsnivå

SYMMETRIFEL

Skriv inte	Skriv i stället
Försökspersonerna uppgav personnummer och att de deltog frivilligt i försöket.	Försökspersonerna uppgav personnummer och intygade att de deltog frivilligt i försöket.

Och är ett ord som ska samordna satsen och satsdelar av samma slag. I exempelmeningen samordnas ett substantiv, *personnummer*, och en bisats, *att de deltog frivilligt* ... Problemet är att läsaren förväntar sig ett nytt substantiv på andra sidan *och-et*, och när det i stället kommer ett *att* uppstår en kort förvirring som kan verka störande på såväl läshastighet, koncentration som förståelse.

Det finns flera sätt att göra leden på båda sidorna om *och* lika, symmetriska. Man får välja det minst klumpiga:

- Två substantiv: ... lämnade *personnummer* och *intyg* på att de deltog frivilligt.
- Två sats: lämnade uppgifter *om personnummer* och *om frivilligt deltagande*.
- Två verb: I exemplet ovan ("skriv i stället") samordnas två verb *uppgav* ... och *intygade* ...

Symmetrin kan rubbas på flera sätt:

Skriv inte

En öklar teori och svårtoikat resultat.

Varför?

olika genus: n-ord och t-ord

en passar bara det ena ledet

(En öklar teori och ett svårtoikat resultat.)

Gruppen studerade proverna och

beständ form + obeständ form

litteratur på området.

(Gruppen studerade proverna och

litteraturen på området.)

Mina referenser och litteraturoversikt.

plural + singular: *mina* passar bara

det ena ledet

(Mina referenser och *min*

litteraturoversikt.)

Och och *eller* är de vanligaste orden för samordning, men det finns också starkare markeringar: *dels ... dels* och *både ... och*. Även i dessa fall gäller att leden ska vara lika. Det är till exempel inte lämpligt att placera prepositioner så att de bara hör till ett led:

Skriv inte

Forskarna pekade dels på att det fanns en lucka i resonemanget, dels att det var ett lösligt problem.

Skriv i stället

Forskarna pekade *dels* på att det fanns en lucka i resonemanget, *dels* på att det var ett lösligt problem.

eller

Forskarna pekade *på* *dels* att det fanns en lucka i resonemanget, *dels* att det var ett lösligt problem.

Obs! Som du ser i exemplet ska det ska vara ett kommatecken före det andra *dels*, inte ett *och* (vilket ju kan vara lätt att tro, eftersom de flesta av oss säger så).

Samt används endast om vi samordnar olika kategorier, till exempel *Översynen gällde insatssvaror och utrustning samt personal och ledningsgrupp*. Här hålls olika kategorier för sig (saker som varor och utrustning) medan personer (personal och ledningsgrupp) tas för sig.

Och är språkets vanligaste ord – men också det mest förrädiska. Ägna alltså alla och i längre konstruktioner en extra omtanke.

Du kan läsa mer om symmetrifel i *Språkriktighetsboken*.

KATAKRES (BILDKROCK)

Skriv inte	Skriv i stället
Man måste ha tårt på fötterna så att man inte trampar i klavret.	Man måste vara väl förberedd så att man inte avslöjar sin inkompetens.

Använd inte bildspråk som betydelsemässigt krockar med sammanhanget eller med andra bilder. Så fort två bilder möts i samma mening finns en risk att den vanliga, konkreta betydelsen tar över. *Torrt på fötterna* är en vanlig bild för att man har ett övertygande fåktaunderlag för sin argumentering, och *trampa i klavret* betyder oftast *göra bort sig*. När både *fötter* och *trampa* möts i samma mening blir det för konkret. Undersökningar visar att vanliga läsare upptäcker högst varannan bildkrock, men när exempel som det ovan upptäcks av läsaren uppstår en lätt komisk effekt av trampande fötter.

Samma effekt kan uppstå om en bild används i ett sammanhang där den konkreta betydelsen lätt kan aktualiseras: *Brandmannen kände på idén; Vägen var gammal som gatan; Kungen mådde som en prins*. Sådana effekter kan vara störande i neutral text.

Katakreser är mer svårupptäckta än något annat. Ofta krävs att någon annan än författaren läser igenom texten, alternativt att författaren kan återkomma till sin text efter minst ett par dagar.

Du kan läsa mer om katakreser i *Språkriktighetsboken* (s. 351 ff.)

KONTAMINATION (SAMMANBLANDNING AV TVÅ FRASER)

Skriv inte	Skriv i stället
mellan kl. 09.00 och 12.00.	mellan kl. 09.00 och kl. 12.00
	eller
	från kl. 09.00 till kl. 12.00

Mer än hälften av alla kontaminationer förblir oupptäckta, men de som upptäcks ger ett intryck av att texten inte är tillräckligt bearbetad. Kontaminationer är mycket vanliga, och för att ingen ska tro att de klassiker som inledde detta avsnitt är de enda visas här en provkarta:

Skriv inte	Skriv i stället
Orsaken berodde på...	Detta berodde på ...
	Orsaken var ...
Det råder inte något tvivel om annat än ...	Det råder inte något tvivel om ...
	Det är inte tu tal om annat än ...
Omfattningen på ...	Omfattningen av ...
	Storleken på ...
Ett flertal möten efter det andra	Ett flertal möten
	Det ena mötet efter det andra

En bra hjälp när man är osäker på hur ett uttryck ska konstrueras är *Svenskt språkbruk*. Korrekturläs med uppmärksamhet på exempelvis prepositioner.

Vanliga fel på menings- och textnivå SATSRADNING OCH SATSFRAGMENT

Skriv inte

Studien visar att fler läser dagstidningar på nätet nu jämfört med för fem år sedan, den visar också att det är i första hand lokaltidningarna som ökar i nåtupplaga.

Skriv i stället

Studien visar att fler läser dagstidningar på nätet nu jämfört med för fem år sedan. Den visar också att det är i första hand lokaltidningarna som ökar i nåtupplaga.
eller
Studien visar att fler läser dagstidningar på nätet nu jämfört med för fem år sedan och att det i första hand är lokaltidningarna som ökar i nåtupplaga.

Regeln är att vi använder stort skiljetecken (punkt, frågetecken och utropstecken) efter fullständiga meningar och komma mellan satser och fraser inom en mening. En fullständig mening är en konstruktion med subjekt och predikat (och bestämmingar till dessa ord). Man kan bryta mot denna regel på två sätt:

1. Satsradning (exemplet ovan) innebär att fullständiga meningar skiljs med komma.
2. Ofullständig mening innebär att en eller ett par fraser ur en mening skiljs med punkt, till exempel: Tidningsläsningen ökar. På nätet.

Både satsradningar och ofullständiga meningar är ganska vanliga i lättsammare, informella texter. Det beror på att punkt är ett smidigt sätt att dels presentera frasen som ett självständigt yttrande, dels dra upp tempot i texten; med punkt och stor bokstav ser den ju ut som en egen, fullständig mening. På samma sätt är komma ett sätt att

sänka en menings status; med bara ett komma och en liten bokstav ser den ut som en bisats eller fras i en längre mening. Detta passar utmärkt när man vill betona något eller, tvärtom, ange att en mening egentligen bara är ett tillägg till den förra. Men i formella texter måste man använda andra medel för att göra sådana statusmarkeringar i texten.

Det enklaste är att ersätta komma med punkt (i satsradningar) och stryka punkt i ofullständig mening. Men ofast har satsradningen tillkommit därför att det finns ett starkt logiskt samband mellan de två meningarna, och då är det bättre att samordna meningarna med en konjunktion (*och* eller *men*) eller göra någon av meningarna till bisats. Så här kan exempelmeningen redigeras (beroende på vad skribenten menar): Korrekturläs med uppmärksamhet på exempelvis prepositioner.

Studien visar att fler läser dagstidningar på nätet nu jämfört med för fem år sedan. Men den visar framför allt att det i första hand är lokaltidningarna som ökar i nåtupplaga.

Studien visar att fler läser dagstidningar på nätet nu jämfört med för fem år sedan vilket främst beror på att lokaltidningarna ökar i nåtupplaga.

Ofullständiga meningar tillkommer ofta därför att skribenten vill ge extra betoning åt en fras. Detta kan ske med andra medel. Så här kan man lösa exemplet ovan:

Tidningsläsningen ökar, framför allt på nätet.

Tidningsläsningen ökar, men det är mest på nätet.

Du kan läsa mer om satsradning och satsfragment i *Språkriktighetsbooken* och i *Svenska skrivregler*.

SYFTNING

Skriv inte

I Sverige har vi en enda börs för handel med värdepapper, men i några andra länder finns flera konkurrerande. Ett sådant system har både för- och nackdelar.

Skriv i stället

I Sverige har vi en enda börs för handel med värdepapper, men i några andra länder finns flera konkurrerande. Det svenska systemet med endast en handelsplats har både för- och nackdelar.

Många språkliga problem beror på att texten inte riktigt hänger ihop. Läsaren känner sig osäker på vad ett *detta* syftar tillbaka på eller hur ett *sådan* ska förstås. Står det svenska systemet i fokus för resonemanget, eller är det ett konkurrerande system som nämns sist?

Det finns många sorters syftningar och ännu fler syftningsfel. Syftningsfel kan leda till missförklaringar eller oklarheter men framför allt leder de till att läsaren blir förvirrad eller osäker. Vi ska här visa några vanliga typer av syftningsfel.

Vissa ord syftar tillbaka i texten. De "lånar" sin betydelse från något som nämnts tidigare. Det gäller pronomen av typen *den*, *det*, *som* och *sådan* eller adverb av typen *där* och *då*. Huvudprincipen är att ett sådant ord syftar på det närmast möjliga huvudordet till vänster. Men syftningsfel kan också bero på felaktig användning av bestämd form på substantiv. En sådan form får bara användas om något som nämnts tidigare i texten eller som är bekant på annat sätt.

Text

Vi har fått resultat av vår enkätundersökning bland informanter som var mycket uppeendeväckande.

Vi vill gardera oss mot sådant genorm att i kommande undersökningar precisera skalvärdena och ändra ordningen mellan frågorna.

Där undviker vi en störande felkälla.

Men med hänsyn tagen till detta fortsätter vi våra ansträngningar att verifiera grundhypotesen.

Kommentar

Som syftar logiskt på resultat, men närmaste huvudord är informanter. Skriv i stället: Vi har fått mycket uppeendeväckande resultat av vår enkätundersökning.

Sådant har inte någon tydlig referenspunkt. (Förmodligen finns referensen tidigare i texten.)

Där har oklar syftning bakåt. Avses både preciseringen och ordningen?

Detta har oklar syftning.

Det är de oklara syftningarna som är allvarigast eftersom de gör läsaren allmänt osäker.

Däremot leder logiska syftningsfel mer till munterhet än missförstånd, till exempel:

Intervjuperson A berättar om ett marsvin hen fått av sin mormor som luktar illa.

Därefter drog sig författaren tillbaka från allmänheten, och skrev sedan sin debattbok i en liten stuga i fjällen med en bastu på 65 kvadratmeter.

Två pronomen är besvärligare än andra: *vi* och *man*. De kan nämligen syfta på högst olika personer och personkonstellationer, till exempel:

..... Kronofogden bad en fristående aktör om hjälp med ett enkelt indrivningsärende. *Man* ställer sig faktiskt tveksam till om *man* handlagt detta ärende på ett sådant sätt som *man* kunnat kräva av en svensk myndighet.

Det första *man* är troligen identiskt med skribenten (och eventuella meningsfränder); det andra *man* syftar troligen på myndigheten, och det tredje är en obestämd grupp som kan ställa krav på myndigheten. Kanske är det medborgare, och kanske är också det första *man* en representant för denna grupp.

Nästan lika illa är det med *vi*:

..... *Vi* har givetvis aldrig samarbetat med den här firmen. *Vi* har aldrig träffat något avtal och aldrig haft några samarbetsprojekt. *Vi* lever i ett rätts-samhälle där samarbete med kriminella är otänkbart.

Enklast blir det om man i texten skriver ut vad man menar, även om det blir något längre:

..... Kronofogdemyndigheten har ... *Vi* och det omnämnda företaget har aldrig ... Sverige är ett rättssamhälle ...

Om man vill ha med ett *vi* kan det bli nödvändigt att skriva *vi* medborgare, våra organisationer, *vi* på kronofogdemyndigheten.

Om du behöver syfta på något annat än subjektet i föregående sats, använd *denna*, *denne*, *dessa*:

..... Kronofogden bjöd företagets vd på affärslunch, men denna avböjde.

Använd inte *den* eller *det* för att syfta tillbaka på någon eller något som inte nämnts i föregående mening.

..... Presidenten såg stora utvecklingsmöjligheter i samarbetet. Medlemmarna var emellertid tveksamma. Det skulle rubba maktbalansen.

..... Skriv *detta* för att markera att syftningen gäller *samarbetet*.

I viktiga dokument måste syftningarna kontrolleras en efter en. Vad betyder *sådan*, *detta*, *det*, *vi*, *man* och så vidare just här? Är det oretvydigt klart för läsaren?

TEMPUS

Undvik att blanda tempus utan att ha en klar strategi.

Tempus används för att visa hur olika händelser förhåller sig till varandra i tid. Pågående och framtida händelser samt eviga sanningar uttrycks med presens. Ett berättande perspektiv ska normalt återges med dåtidstempus, preteritum, eller pluskvamperfekt (innan man hade upptunnit ... fick man ...).

Denna enkla regel kan störas av två förhållanden: 1. dåtidstempus smittar över till sådant som har allmän giltighet och därför bör beskrivas i presens, och 2. vissa av händelserna i det förlutna kan kännas så dramatiskt aktuella att de får nutidstempus i stället för berättande dåtidstempus. Sådana tempusbyten kan naturligtvis ibland ge ett extra lyft åt framställningen, dock inte i akademiska texter. Att omotiverat byta tempus kan alltså leda till viss förvirring, dock knappast missförstånd.

Så här kan det se ut när tempus används korrekt:

Text	Kommentar
Ingen vet riktigt vad tid är, men för riktigt länge sedan visste man inte ens vad minuter och sekunder var . Morgon, dag, kväll och natt var de minsta enheterna. Men alla dagar var inte lika långa. Detta ledde till bekymmer – då som nu. Så länge man mätte tid med sand och vatten någon sorts timmar och "glas". Timglas kunde aldrig mäta minuter och sekunder. Det kändes säkert onödigt petigt då, men i vår tid kan en hundradel avgöra vem som blir världsmästare.	gäller alltid: presens berättande dåtid: preteritum nutid: presens

SPRÅKLIGA HJÄLPMEDEL

Att skriva utan att åstadkomma språkfel är så gott som omöjligt. Det kan också vara svårt att upptäcka språkfelen i sin egen text, men det finns mycket hjälp att få av datorns ordbehandlingsprogram, handböcker och vännar.

DATORN

Ordbehandlingsprogrammets stavningskontroll hittar många stavfel, men tänk på att den ger falsklarm för ord som inte finns i vanliga ordlistor, till exempel flertal vetenskapliga termer, och att den släpper igenom ord som kanske stavats fel för att det finns ett helt annat ord som stavas så. Stavningskontrollen har till exempel ingenting att anmärka mot "De er trä väcker te hjul" för "det är tre veckor till jul".

Grammatikkontrollen kan varna för avvikelser av flera slag: ofullständig mening, felaktig användning av versal och gemen respektive stor och liten bokstav, dubbla mellanslag, ålderdomliga ord etcetera. Grammatikkontrollen är fortfarande ganska primitiv och ger många falsklarm och felaktiga godkännanden.

Du kan lätt göra en konsekvenskontroll om du till exempel vet att du växlar mellan "kollegor" och "kolleger", om du vill veta hur många gånger du använt ett visst ord (genom att söka på ett ord och ersätta det med samma). Du kan få en översikt över din rubrikanvändning (med hjälp av en funktion för att visa dispositionen), och du kan lätt formge ditt dokument.

Datorn gör det utomordentligt lätt att kasta om stora textblock, men också att ändra i och mellan meningar. Men det kan medföra nya fel. Vi tänker oss att vi skrivit in följande text:

VERSION 1

Ingen datorapplikation är så vanlig, så spridd och så generell som ordbehandling. Kanske har datorbruket i navigation, produktionsstyrning, trafikkontroll, portföljhantering och bokföring större nationalekonomiska effekter, men ordbehandling berör fler människor och får synligare resultat.

Som första utkast ser det bra ut, men vid närmare eftertanke vill författaren göra vissa ändringar:

VERSION 2

Ingen datorapplikation är så vanlig, så spridd och så generell som ordbehandling. *Ordbehandling ingår också som en del i nästan alla andra applikationer.* Kanske har datorbruket i navigation, produktionsstyrning, trafikkontroll, portföljhantering och bokföring större nationalekonomiska betydelse, men ordbehandling berör fler människor och blir synligare resultat.

Här har det hänt en hel del. Den nya meningen efter den första meningen lägger till en viktig aspekt på ämnet, men den bryter sambandet mellan *datorapplikation* och *datorbruk*. Likaså bryter meningen kontrasten mellan vanlighet och nytthet. Att byta ut *effekter* mot *betydelse* innebär förstås bättre terminologi men det leder också till att *nationalekonomiska* måste ändras. Att ändra *får* till *blir* verkar vara en rent stilistisk ändring som varken tillför eller modifierar betydelse,

men ändringen medför att *resultat* blir en sorts rest av den tidigare formuleringen. Det är uppenbarligen dags för version 3:

Ingen datorapplikation är så vanlig, så spridd, så generell och så integrerad i andra applikationer som ordbehandling. Kanske har datorbruket i navigation, produktionsstyrning, trafikkontroll, portföljhantering och bokföring större nationalekonomisk betydelse, men ordbehandling berör fler människor och blir synligare.

HANDBÖCKERNA

- Regler om skrivtecken, avstavning, stor och liten bokstav, grafisk utformning (till exempel rubriker, förkortningar med mera) finns i *Svenska skrivregler* utgivna av Språkrådet.
- På ordnivå kontrollerar du stavning i *Svenska Akademiens ordlista*, som också finns på nätet: saol.se
- Betydelser kontrollerar du i *Svensk ordbok* utgiven av Svenska Akademin.
- Konstruktioner (till exempel *bero på/bero av*) och fasta fraser (till exempel kasta in handduken) kontrollerar du i *Svenskt språkbruk*.
- Vanliga språkvårdsfrågor, till exempel kongruens, ordföljd, symmetri med mera diskuteras i *Språkriktighetsboken*.
- Det finns flera skrivhandledningar som diskuterar språkvårdsfrågor, till exempel Siv Strömqvists *Skrivboken* och Lars Melins *Vett och etikett i språket*. Fler litteraturtips hittar du sist i den här boken.